

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС, КРИМІНАЛІСТИКА

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v4.2024.22>

С. А. Коренської
orcid.org/0009-0003-5381-8316
ад'юнк

Донецького державного університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАТРИМАННЯ УПОВНОВАЖЕНОЮ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ ОСОБИ, ПІДОЗРЮВАНОЇ У ВЧИНЕННІ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО Ч. 1 СТ. 286 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Згідно з приписами Конституції України у разі нагальної необхідності запобігти злочині чи його перепинити правоохоронні органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом [1]. Так, затримання особи є тимчасовим заходом кримінального процесуального примусу. Затримання особи у кримінальному процесі має неоднозначну природу: є самостійним заходом забезпечення кримінального провадження та одночасно тимчасовим запобіжним заходом. З огляду на те, що кримінальне процесуальне затримання суттєво обмежує право особи на свободу та особисту недоторканність, закон встановлює жорсткі рамки (умови/підстави) його застосування. В окремих випадках такі умови застосування затримання можуть бути надто суворими або ж взагалі не передбачати можливості застосовувати затримання у нагальних випадках, які можуть трапитись під час правозастосування. Проблемним аспектом затримання уповноваженою службовою особою особи, підозрюваної у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 286 КК України є неможливість його здійснення на першочерговому етапі затримання через невідповідність правового регулювання застосування даного заходу примусу вимогам практичного застосування.

Стан дослідження. Окремі проблемні аспекти здійснення кримінального процесуального затримання вже були предметом наукового осмислення таких вчених: М. С. Городецька, Д. В. Лазарева, Т. О. Лоскутов, М. М. Потоцький, М. С. Цуцкірідзе, О. В. Шульга та інших. Однак дослідниками не акцентувалась увага саме на проблемних аспектах здійснення кримінального процесуального затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 286 КК України. Вбачається, з огляду на суспільну небезпечність та розповсюдженість даного кримінального правопорушення, що кримінальний процесуальний закон має передбачати виключення щодо умов

застосування затримання особи на першочерговому етапі розслідування задля підвищення ефективності останнього.

Метою статті є дослідження проблемних аспектів застосування кримінального процесуального затримання на першочерговому етапі розслідування щодо особи, яка підозрюється у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 286 КК України.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 286 та ст. 12 КК України, порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особою, яка керує транспортним засобом, що спричинило потерпілому середньої тяжкості тілесне ушкодження є нетяжким злочином, який карається штрафом від трьох тисяч до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, з позбавленням права керувати транспортними засобами на строк до трьох років [2].

Згідно з приписами КПК України затримання «на гарячому» уповноваженою службовою особою може здійснюватись відповідно до двох різних процедур, передбачених ст. ст. 208, 298². Положення ст. 298² регламентують процесуальний порядок затримання особи, яка вчинила кримінальний проступок, а положення ст. 208 регламентують процесуальний порядок затримання особи, яка вчинила злочин [3].

На перший погляд ситуація однозначна, і у разі виникнення необхідності здійснити затримання особи відразу після вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 286 КК України, варто застосовувати процедуру, передбачено ст. 208 КПК України. Однак варто звернути увагу, що процедура затримання особи за підозрою у вчиненні злочину містить істотні умови застосування такого заходу примусу.

Відповідно до ст. 208 КПК України, уповноважена службова особа в праві здійснити кримінальне процесуальне затримання за підозрою

у вчиненні злочину без відповідного судового дозволу за таких умов:

1. За злочин, у якому обґрунтовано підозрюється особа, має бути передбачено покарання у виді позбавлення волі.

2. Особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення або ж якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин [3].

Виходить так, що затримання особи, відразу після вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 286 КК України здійснити неможливо навіть у разі, коли особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення або ж якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин, з огляду на те, що покарання у виді позбавлення волі санкцією статті не передбачено.

Т. О. Лоскутов пише, що такий підхід законодавця до умов кримінального процесуального затримання є недосконалим, оскільки під час здійснення кримінального провадження щодо злочинів, санкція яких не передбачає позбавлення волі, також може виникати необхідність забезпечення належної поведінки на первісному етапі розслідування [4, с. 245]. Дослідник підкреслює, що чинна правова регламентація є проблемною у частині забезпечення встановлення «причетності» осіб, які підозрюються за злочини, санкціями яких не охоплюється таке покарання, як позбавлення волі (винятком є положення ч. 2 ст. 208 КПК України, проте ця норма стосується подальшого етапу розслідування). За такою категорією злочинів кримінальні процесуальні норми не закріплюють дозволу на затримання безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення [5, с. 98].

Під час правозастосування може мати місце ситуація, відповідно до якої винуватець дорожньо-транспортної пригоди може свідомо уникати контакту з правоохоронними органами, залишаючи місце події до завершення усіх першочергових процесуальних дій. Це може мати негативні наслідки для сторони обвинувачення, наприклад: втрата доказової інформації, втрата можливості ідентифікації водія, втрата можливості провести медичне освідчування, втрата можливості залучення особи до проведення першочергових слідчих (розшукових) дій тощо. Такий хід речей негативно впливає на ефективність першочергового етапу розслідування та усього кримінального провадження в цілому.

Чинна редакція ст. 208 КПК України породжує зловживання правами сторону обвинувачення.

Так, дослідниками констатується, що поширеною є практика тримання фактично затриманих осіб протягом тривалого часу у службових приміщеннях органів правопорядку без оформлення затримання. На існування подібної практики неодноразово вказував Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях проти України, зазначаючи, що сама лише відсутність протоколу затримання має вважатися серйозним недоліком, оскільки усталена позиція Суду полягає у тому, що невизнане тримання особи під вартою є повним запереченням фундаментально важливих гарантій, що містяться у статті 5 Європейської конвенції з прав людини від 1950 р., та являє собою найбільш серйозне порушення зазначеного положення. Відсутність фіксації такої інформації, як дата, час та місце затримання, ім'я затриманого, підстави для затримання та ім'я особи, яка здійснила затримання, повинні розглядатися як недотримання вимоги щодо законності та невідповідність самій меті статті 5 Європейської конвенції з прав людини (Справа «Кушнір проти України») [6, с. 29].

З огляду на те, що на першочерговому етапі розслідування не завжди є зрозумілим, хто з учасників дорожнього руху буде притягатись до кримінальної відповідальності, дані учасники можуть мати статус свідка під час досудового кримінального провадження. На перший погляд може здатись, що затримання особи (де-юре свідка), яка втікає з місця події, навіть якщо існує достатньо підстав вважати, що в майбутньому ця особа отримає повідомлення про підозру, виглядає сумнівною практикою. З даного приводу М. М. Потоцький пише, що в «бойовій обстановці» при втечі особи з місця злочину, навіть за наявності даних про її ймовірну непричетність, така особа фактично все одно буде затримана задля повноцінного з'ясування обставин справи. *Задля уникнення свавілля з боку представників правоохоронних органів у вигляді здійснення незареєстрованих затримань* (курсив – автор) у національному кримінальному процесуальному законі як виняток має бути передбачена можливість затримання осіб, яким може бути відома інформація, що має цінність на першочерговому етапі кримінального провадження [7, с. 150]. Позитивно оцінюючи таку ідею, відзначим, що дана теза потребує окремого ґрунтовного дослідження та виваженого підходу під час формулювання пропозицій що змін до законодавства.

У теорії кримінального процесу прослідковується майже однастайна позиція щодо вирішення вищезазначеного проблемного питання. Д. В. Лазарева у своєму дисертаційному дослідженні є прихильником думки щодо виключення умови щодо позбавлення волі з положень ст. 208 КПК України та зазначає, що процесу-

альна форма затримання має передбачати можливість застосування вказаного заходу забезпечення кримінального провадження до особи, яка підозрюється у вчиненні будь-якого кримінального правопорушення, незалежно від статті кримінального закону, за якою кваліфікується діяння такої особи. Дану позицію авторка підкріплює такими аргументами: уповноважена службова особа зобов'язана забезпечити доставлення до органу досудового розслідування особу, підозрювану у вчиненні будь-якого кримінального правопорушення, що з практичної точки зору неможливо зробити без обмеження тією чи іншою мірою свободи та особистої недоторканності останньої; будь-яке обмеження свободи та особистої недоторканності особи у зв'язку із підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, здійснюване працівниками правоохоронних органів без ухвали слідчого судді, має відбуватися в рамках чіткої кримінальної процесуальної регламентації із відповідним процесуальним оформленням даного факту [8, с. 196–197].

М. М. Потоцький стверджує, що правоохоронці повинні мати законну можливість реагувати на усі злочинні прояви незалежно від суворості санкції. У разі раптового захвату підозрюваного уповноважена службова особа насамперед повинна думати про те, як це зробити безпечніше для себе, оточуючих і самого затриманого. У «бойовій обстановці» часу та первісної інформації замало задля здійснення аналізу дій і надання їм відповідної кваліфікації. Дослідник пропонує виключити умову затримання за ст. 208 КПК України у вигляді санкції позбавлення волі. Таким чином кримінальний процесуальний закон передбачатиме два головні види затримання без ухвали суду службовими особами: затримання осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, та затримання осіб, підозрюваних у вчиненні кримінального проступку *без додаткових обтяжливих умов* (курсив – автор) [9, с. 54].

Раціональне зерно є в думці Т. О. Лоскутова, який пропонує виключити з положень ст. 208 КПК України вимогу щодо санкції злочину наголошує, що таке затримання є винятком, а тому його максимальні строки мають бути меншими, аніж допустимі часові межі затримання за злочини, котрі можуть каратися позбавленням волі. За досить короткий проміжок часу органи досудового розслідування мають з'ясувати фактичні дані вчиненого діяння та прийняти рішення про необхідність притягнення або непритягнення особи до кримінальної відповідальності [5, с. 98]. Підтримуючи таку позицію вважаємо за необхідне додати, що строк затримання особи за підозрою у вчиненні таких правопорушень має бути не більшим ніж двадцять чотири години. Такий строк є оптимальним задля збору доказо-

вої інформації на першочерговому етапі розслідування злочину, передбаченого ч. 1 ст. 286 КК України.

Оцінюючи позитивно ідею щодо виключення умови щодо наявності у санкції статті покарання у виді позбавлення волі у положеннях ч. 1 ст. 208 КПК України автори навчально-практичних рекомендацій «Дії слідчо-оперативної групи на місці події» пишуть, що такі зміни до законодавства мають позитивно вплинути на ефективність первісного етапу досудового кримінального провадження. Акцентовано на тому, що чим менш обтяжливими будуть умови застосування кримінального процесуального затримання на первісному етапі розслідування, тим більш ефективним буде його застосування [10, с. 44]. В даному випадку мова йде про спрощення конструкції правового регулювання. Такі зміни до кримінального процесуального закону мають підвищити ефективність застосування даного заходу примусу, адже вони не тягнуть за собою суттєве обмеження чи звуження прав і свобод особи у кримінальному провадженні.

Опонентом вищезазначених точок зору виступає О. В. Шульга, який вказує, що закріплене у ч. 1 ст. 208 КПК України правило про умовну допустимість затримання уповноваженою службовою особою особи, підозрюваної у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі є єдино правильним, виваженим і оптимальним підходом до встановлення цієї умови затримання, відображає сутність цього заходу забезпечення кримінального провадження, як тимчасового, короткочасного позбавлення свободи, і не потребує корегування [11, с. 122]. Аргументуючи дану позицію автор зазначає, що зважаючи на характер і ступінь примусового впливу, який зазнає особа при її затриманні, допустимість застосування затримання уповноваженою службовою особою визначається тільки тими злочинами, за вчинення яких передбачене покарання у виді позбавлення волі [11, с. 124]. Адже у такій ситуації примусові заходи, що застосовуються ще під час встановлення обставин злочину, за ступенем обмеження виявляються суворішими, ніж можливе покарання, призначене судом за результатами судового розгляду [11, с. 122]. Такий аргумент може вважатися прийнятним, однак застосування примусових заходів під час затримання без вагомих на те причин забороняється. При належній поведінці затримуваної особи примус, який застосовують правоохоронні органи, буде мати мінімальний рівень. З огляду на те, що суспільство зацікавлено у протидії усім злочинним проявам, насамперед у їх припиненні та ідентифікації винних, вважаємо наявність умови щодо допустимість затримання уповноваженою служ-

бовою особою особи, підозрюваної у вчиненні злочину за який передбачене покарання у виді позбавлення волі не прийнятним та таким, що не відповідає викликам суспільства.

Висновки. Огляд позицій вчених засвідчує, що умова щодо суворості санкції злочину у контексті застосування кримінального процесуального затримання має бути виключена. У статті підтримується пропозиція щодо впровадження більш звуженого строку затримання особи підозрюваної у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 286 КК України та пропонується зазначити у кримінальному процесуальному законодавстві наступні положення: уповноважені службові особи можуть застосувати затримання особи за підозрою у вчиненні злочину, санкцією якого не передбачено позбавлення волі, однак обґрунтованість такого затримання має бути перевірена судом протягом двадцяти чотирьох годин. Впровадження таких змін має вирішити окремі проблемні аспекти діяльності сторони обвинувачення на першочерговому етапі при розслідуванні злочину, санкцією якого не передбачено позбавлення волі (у тому числі й злочину, передбаченого ч. 1 ст. 286 КК України). Пропозицію щодо звужених строків здійснення затримання за цією категорією кримінальних правопорушень ми аргументуємо «слабкою» санкцією за вчинення даного діяння, що не дозволяє застосовувати строки затримання особи у повному обсязі.

Напрямами подальших наукових розвідок можуть бути: дослідження особливостей доказування при розслідуванні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 286 КК України, аналіз окремих процесуальних аспектів отримання зразків для експертизи під час досудового розслідування злочину, передбаченого ч. 1 ст. 286 КК України.

Література

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 11.09.2024).
2. Кримінальний кодекс України. Закон від 05.04.2001. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 14.09.2024).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон від 13.04.2012. № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 12.09.2024).
4. Лоскутов Т. О. Окремі проблемні питання кримінального процесуального затримання. *Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи* : матеріали круглого столу (м. Львів, 11 червня 2021 року). Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. С. 244-247.
5. Лоскутов Т.О. Проблеми затримання особи за підозрою у скоєнні злочину. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Серія ПРАВО. Випуск 57. Том 2. С. 97-101.

6. Затримання уповноваженою службовою особою особи, яка вчинила кримінальний проступок : науково-практичний коментар / [М. Цуцкірідзе, С. Вітвіцький, О. Ковтун, М. Потоцький та ін.]. – Київ: 7БЦ, 2021. 54 с.

7. Потоцький М.М. Щодо можливості кримінального процесуального затримання «потенційних» свідків. *Кримінальний процес: сучасний вимір та перспективні тенденції*: Матеріали III Харківського кримінального процесуального полілогу: присвяченого 90-річчю від дня народження д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України Ю.М.Грошевого (м. Харків, 10 листопада 2021 р.). Харків: Право, 2022. С. 149-151.

8. Лазарева Д. В. Затримання уповноваженою службовою особою: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпро, 2017. 239 с.

9. Pototskyi M. Directions for improving the effectiveness of detention of a person in criminal proceedings. *Recht der Osteuropaischen Staaten (ReOS)*. 2021. № 05/21. S. 49-57. URL: <https://www.uni-goettingen.de/de/reos+05/2021/655193.html> (дата звернення 28.09.2024).

10. Дії слідчо-оперативної групи на місці події : навчально-практичні рекомендації / М.С. Городецька, О.І. Груздь, О.Г. Литвиненко, М.М. Потоцький. Кривий Ріг : Видавець Чернявський Д.О., 2024. 80 с.

11. Шульга О.В. Затримання уповноваженою службовою особою у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2016. 255 с.

Анотація

Коренської С. А. Окремі проблемні аспекти затримання уповноваженою службовою особою особи, підозрюваної у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 286 Кримінального кодексу України – Стаття.

Стаття присвячена дослідженню окремих проблемних аспектів затримання уповноваженою службовою особою особи, підозрюваної у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 286 Кримінального кодексу України. У дослідженні акцентується увага на неможливості на першочерговому етапі розслідування здійснити кримінальне процесуальне затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, санкцією якого не передбачено покарання у виді позбавлення волі, через невідповідність правового регулювання застосування даного заходу примусу вимогам практики. Вказано, що під час правозастосування може мати місце ситуація, відповідно до якої винуватець дорожньо-транспортної пригоди може свідомо уникати контакту з правоохоронними органами, залишаючи місце події до завершення усіх першочергових процесуальних дій. Це може мати негативні наслідки для сторони обвинувачення, наприклад: втрата доказової інформації, втрата можливості ідентифікації водія, втрата можливості провести медичне освідчення, втрата можливості залучення особи до проведення першочергових слідчих (розшукових) дій тощо. Зазначено, що такий хід речей негативно впливає на ефективність першочергового етапу розслідування та усього кримінального провадження в цілому. На ґрунті аналізу позицій вчених підсумовано, що умова щодо суворості санкції злочину у контексті застосування кримінального процесуального затримання має бути виключена. Пропонується передбачити у кримінальному процесуальному законодавстві такі положення: уповноважені службові особи можуть застосувати затримання особи за підозрою у вчиненні злочину, санкцією якого не передбачено позбавлення волі, однак обґрунтованість

такого затримання має бути перевірена судом протягом двадцяти чотирьох годин. Вважається, що впровадження таких змін має вирішити окремі проблемні аспекти діяльності сторони обвинувачення на першочерговому етапі при розслідуванні злочину, санкцією якого не передбачено позбавлення волі (у тому числі й злочину, передбаченого ч. 1 ст. 286 Кримінального кодексу України).

Ключові слова: затримання, позбавлення волі, дорожньо-транспортна пригода, уповноважена службова особа, примус.

Summary

Korenskoj S. A. Certain problematic aspects of the detention by an authorized official of a person suspected of committing a crime, provided for in Part 1 of Art. 286 of the Criminal Code of Ukraine – Article.

The article is devoted to the study of certain problematic aspects of the detention by an authorized official of a person suspected of committing a crime, provided for in Part 1 of Art. 286 of the Criminal Code of Ukraine. The study focuses attention on the impossibility at the primary stage of the investigation to carry out a criminal procedural detention of a person suspected of committing a crime, the sanction of which does not provide for a punishment in the form of deprivation of liberty, due to the inconsistency of the legal regulation of the application of this coercive measure with the requirements of practice. It is indicated that during law enforcement a situation may occur, according to which

the perpetrator of a traffic accident may deliberately avoid contact with law enforcement agencies, leaving the scene of the incident until the completion of all primary procedural actions. This can have negative consequences for the prosecuting party, for example: loss of evidentiary information, loss of the ability to identify the driver, loss of the opportunity to conduct a medical examination, loss of the opportunity to involve a person in conducting primary investigative (search) actions, etc. It is noted that such a course of events negatively affects the effectiveness of the primary stage of the investigation and the entire criminal proceedings as a whole. Based on the analysis of the scientists' positions, it was concluded that the condition regarding the severity of the crime sanction in the context of the application of criminal procedural detention should be excluded. It is proposed to include the following provisions in the criminal procedural legislation: authorized officials may detain a person on suspicion of committing a crime, the sanction of which does not include deprivation of liberty, but the validity of such detention must be verified by a court within twenty-four hours. It is believed that the implementation of such changes should solve certain problematic aspects of the activities of the prosecuting party at the primary stage in the investigation of a crime, the sanction of which is not provided for deprivation of liberty (including the crime provided for in Part 1 of Article 286 of the Criminal Code of Ukraine).

Key words: detention, deprivation of liberty, traffic accident, authorized official, coercion.